

POLÍTICA I PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTIQUES DURANT LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1939).

ELS CURSOS PRESENCIALS NO UNIVERSITARIS DE CATALÀ ORGANITZATS I PROMOGUTS PER LA GENERALITAT DE CATALUNYA¹

Daniel Casals Martorell*

Resum

Aquest article analitza un conjunt de mesures de política i planificació lingüístiques que el Govern de la Generalitat de Catalunya de l'època republicana (1931-1939) va prendre per implantar l'ensenyament presencial de la llengua catalana per a adults. Aquestes decisions s'enquadren en la fase d'extensió del coneixement i de l'ús (o vehiculació) del procés d'estandardització (Haugen, 1983). Per mitjà d'unes estructures administratives pròpies i amb les partides pressupostàries corresponents, el Govern va programar cursos no universitaris per a mestres, públic en general i funcionaris. Els primers volien formar un cos docent que pogués ensenyar català i en català; el segon tipus tenia caràcter popular, s'articulava en tres nivells (elemental, mitjà i per a castellanoparlants) i s'adreçava sobretot a les persones que el necessitaven per a la feina. La formació per a funcionaris pretenia instruir-los en el llenguatge corresponent, que justament s'estava actualitzant aleshores, una acció que s'ajusta a la fase d'elaboració funcional. La política de l'executiu també va incloure subvencions a entitats privades perquè organitzessin cursos de llengua catalana amb l'objectiu d'ampliar-ne l'oferta.

Paraules clau: Política i planificació lingüístiques, Generalitat de Catalunya, Segona República, cursos populars de català, cursos per a mestres i funcionaris.

LANGUAGE POLICY AND PLANNING DURING THE SECOND REPUBLIC (1931-1939). CATALAN NON-UNIVERSITY FACE-TO-FACE COURSES ORGANISED BY THE GOVERNMENT OF CATALONIA

Abstract

This article analyses a series of language policy and planning measures adopted by the Generalitat, the Government of Catalonia, during the republican period (1931-1939) to introduce face-to-face Catalan language classes for adults. These decisions fell within the knowledge and use extension stage (implementation) of the standardisation process (Haugen, 1983). Using its own structures and the corresponding budget allocations, the government programmed non-university courses for teachers, the general public and public servants. The first type were intended to train a body of teachers capable of teaching Catalan and in Catalan; while the second were intended for the general public with three levels (elementary, intermediate and for Spanish speakers) and, above all, were for people who needed Catalan for work. The training for public servants was intended to educate them in the corresponding language, just when it was being updated, an action adapted to the functional elaboration stage. The government's policy also included subsidies for private entities so they could organise Catalan language courses and increase the offer.

Keywords: language policy and planning; Generalitat, Government of Catalonia; Second Spanish Republic; general Catalan courses; courses for teachers and public servants

¹ Aquest treball ha estat possible gràcies al suport del Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània (2017 SGR 1696), reconegut i finançat per l'AGAUR de la Generalitat de Catalunya, i al projecte de recerca FFI2016-80191-P (AEI/FEDER, UE), concedit pel Ministerio de Economía, Industria y Competitividad - Agencia Estatal de Investigación. Donem les gràcies a Neus Faura i Georgina Jordana pels suggeriments que ens han fet. Agraïm als avaluadors que han revisat aquest article les millores que hi han proposat.

** Daniel Casals Martorell, Universitat Autònoma de Barcelona, daniel.casals@uab.cat

Article rebut el 05.07.2020; Avaluacions cegues: 03.09.2020 i 23.09.2020; Acceptació de la versió final: 14.10.2020

Citació recomanada: Daniel Casals Martorell (2020). Política i planificació lingüístiques durant la Segona República (1931-1939). Els cursos presencials no universitaris de català organitzats i promoguts per la Generalitat de Catalunya, *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 74, 58-74. <https://doi.org/10.2436/rld.i74.2020.3496>

Sumari

1 Objecte d'estudi, objectiu i metodologia

2 Marc teòric

3 De la Dictadura de Primo de Rivera a la Segona República

4 Mesures de la Generalitat republicana per a l'ensenyament presencial no universitari del català

4.1 Cursos presencials i exàmens per als mestres

4.2 Cursos populars

4.3 Cursos per a funcionaris

5 Conclusions

Referències bibliogràfiques

1 Objecte d'estudi, objectiu i metodologia

Durant la Segona República (1931-1939) la Generalitat de Catalunya va engegar una política a favor de l'ensenyament de la llengua catalana per a adults. Malgrat els pocs recursos de què disposava, a més de la instrucció per correspondència que estava encomanada a l'Extensió d'Ensenyament Tècnic,² va planificar, organitzar i subvencionar classes, amb l'objectiu d'estendre socialment el coneixement de la normativa entre la població en general i entre els treballadors que el necessitaven en el nou context sociopolític.

L'objecte d'estudi d'aquesta investigació el constitueixen les decisions de l'administració pública catalana orientades a la implantació de l'ensenyament presencial del català per al públic interessat i per a col·lectius professionals específics com mestres i funcionaris, atès el fet que el gros de la recerca prèvia s'ha centrat en la presència del català a l'escola en l'època republicana (Monés, 1984).

L'objectiu d'aquest article és analitzar les accions empreses pel Govern de la Generalitat republicana per estendre, al Principat, cursos no universitaris de llengua catalana adreçats a adults. Per dur-lo a terme s'ha fet un buidatge sistemàtic de la documentació inèdita conservada en arxius públics i privats.³ Amb les dades que se n'han extret s'ha bastit un discurs que reconstrueix l'episodi històric esmentat i que ajuda a entendre l'avenç que va fer l'extensió del coneixement del català durant l'època republicana encara no en una dècada.

El present treball s'estructura en cinc apartats. Ultra aquest primer, el segon exposa el marc teòric en què s'enquadra la recerca. El tercer contextualitza històricament, en l'època i en el territori en què es van implantar, les mesures de planificació lingüística que són objecte d'estudi. El quart analitza la documentació descoberta que revela les decisions que l'administració pública catalana va adoptar, durant la Segona República, per promoure cursos de català per a adults. El cinquè i darrer apartat recull les conclusions que es deriven de la investigació.

2 Marc teòric

El marc teòric en què reposa aquesta investigació l'ofereixen la política i la planificació lingüístiques, les quals analitzen les mesures, sobretot institucionals, orientades a incidir en les qüestions que afecten les llengües. Segons Bastardas (2004: 186), aquestes disciplines s'ocupen "del estudio de los procesos de decisión e intervención pública sobre la organización lingüística de la sociedad, de las estructuras que esta organización puede adoptar, y de sus efectos evolutivos sobre los sociosignificados y comportamientos lingüísticos, tanto públicos como privados". El concepte de *política lingüística* ha aglutinat el de *planificació lingüística* perquè el primer ha inclòs el pla d'execució de mesures que s'insereix en el segon. Des de la perspectiva ecolingüística, es consideren les accions que acorden les institucions i la situació que les envolta, això és, "los objetivos explícitos y no explícitos de estas decisiones, sus determinantes ideológicos, la dinámica de su implantación, y los efectos sociolingüísticos" que tinguin en la comunitat, a més de "los grupos de interés en presencia, sus relaciones de poder, sus ideologías y aspiraciones, sus configuraciones sociodemográficas, su interpretación de las políticas adoptadas, su reacción respecto de las mismas" (Bastardas, 2004: 187, 189).

Les decisions objecte d'estudi estan recollides en l'esquema de l'estandardització de llengües minoritzades que va ser proposat per Einar Haugen (1983), que preveu, després d'una fase de selecció i d'una altra de codificació, l'extensió del coneixement i de l'ús o vehiculació. Aquesta darrera acció s'encarrega de fer arribar, als principals àmbits comunitaris, la varietat fixada. En aplicació de les polítiques que impulsen els organismes governamentals, en aquesta etapa s'inclouen les intervencions de planificació lingüística que es concreten en disposicions jurídiques i administratives que situen la varietat codificada en sectors que fins aleshores estaven ocupats per l'estàndard d'una altra llengua (Haugen, 1983). Com els mitjans de comunicació, hi és decisiu el sistema d'ensenyament, encarregat de formar la població en el codi establert. Aquesta acció exigeix que els mestres s'instrueixin en la varietat de referència perquè posteriorment la puguin

2 Vegeu Generalitat de Catalunya (1932: 52, 57, 64-69, 80-83).

3 Una gran part de la documentació inèdita objecte d'estudi està custodiada a l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona, que ens n'ha facilitat la reproducció en virtut d'un conveni signat entre la Diputació de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona el 8 d'abril de 2019. Particularment, regraciem a la Secretaria General i a Jordi Vilamala, cap de la Secció d'Arxiu i Gestió Documental, la disposició favorable a la signatura del conveni referit, i a Alicia Xicota, tècnica d'arxiu de la secció esmentada, l'assessorament i les facilitats per a la consulta dels documents.

ensenyar, sobretot a les persones que es troben en edat a escolar, però també als adults que fins aleshores no han tingut l'ocasió d'aprendre-la. Quan la varietat fixada s'introdueix en els àmbits en què no era present, s'adapta a les particularitats sectorials, una operació que té lloc en la quarta etapa, l'elaboració funcional, dins de la qual es distingeix entre la *compleció* terminològica i sintàctica, i el *cultiu* o desenvolupament estilístic (Lamuela, 1994).

Aquest estudi se centra sobretot en la tercera etapa, i particularment en l'extensió del coneixement, atès que focalitza la mirada en les decisions de planificació lingüística que el poder polític va prendre durant el període republicà (1931-1939) per estendre socialment el coneixement de la varietat codificada per l'autoritat normativa. La formació dissenyada i la promoguda per mitjà de subvencions s'adreçaven a tres col·lectius: als mestres, a la població en general i als funcionaris administratius. En aquest darrer cas, les decisions preses també afecten l'elaboració funcional, atès que es tracta d'una formació que educa no només en la normativa general, sinó també en el llenguatge d'especialitat de l'administració pública, construït a partir de la codificació prèvia.

A més del punt de vista de la planificació i l'estandardització lingüístiques, en el pla teòric també cal considerar que aquest article s'emmarca en la disciplina de la història externa o social de la llengua, que s'encarrega de l'estudi dels fets polítics, socials i culturals que envolten la vida d'un idioma i que en condicionen el canvi (Nadal, 1992). El present treball pretén reconstruir històricament, a més d'interpretar, la política i la planificació lingüístiques encaminades a l'extensió del coneixement de la varietat formal del català que va dur a terme el Govern de la Generalitat republicana, uns fets que reuneixen la triple dimensió atribuïda a la branca del saber suara dita.

3 De la Dictadura de Primo de Rivera a la Segona República

La dictadura establerta el 1923 pel general Miguel Primo de Rivera, al capdavant d'un directori militar, va aplicar una política repressiva contra els símbols de Catalunya i la llengua catalana (Benet, 1995; Roig, 1992), que va apartar-la d'àmbits com l'administració pública, el sistema d'ensenyament, l'activitat comercial, els actes públics i la retolació urbana (Ferrando i Nicolás, 2005: 368).

Si ens centrem en el sistema educatiu, aquell règim va excloure'n el català com a matèria i com a idioma vehicular (Benet, 1995: 36). Va amenaçar el professorat que l'usava i, per mitjà de la Reial Ordre de 13 d'octubre de 1925, va prohibir que a l'escola s'usessin llibres que no estiguessin escrits en castellà i va instar els inspectors a retirar-los (Benet, 1995: 40; Ferrando i Nicolás, 2005: 368), tret dels que ensenyaven el "Catecismo de la Doctrina Cristiana y los aprobados por el Gobierno" (*Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 23.10.1923, citat per mitjà de Benet, 1995: 36). Tanmateix, el català es feia servir oralment a l'escola, era defensat per l'Església (Marcet, 1987: 162) i s'usava en la publicació de llibres, com ho demostra la tasca de l'editorial Barcino, dirigida per Josep Maria de Casacuberta, que va incloure, a la "Col·lecció Popular", obres com *Ortografia catalana* (1925) i *Les principals faltes de gramàtica* (1925), de Pompeu Fabra, i *Com s'han d'escriure les cartes comercials* (1927), de Cèsar August Jordana (Jordana, 2018: 429).

Després que Primo de Rivera dimitís el gener de 1930, a causa de la pèrdua de confiança de l'estament militar (Ferrando i Nicolás, 2005: 356), i que la dictadura s'anés debilitant amb els governs posteriors com el de Berenguer, les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 —favorables als partits republicans— van forçar la renúncia del rei Alfons XIII i van portar la proclamació de la Segona República. Malgrat que el subsegüent 14 d'abril Francesc Macià va proclamar la República Catalana de la Federació Ibèrica, aquesta aspiració principatina va quedar reduïda a la restauració provisional de la Generalitat. Durant el període republicà, aquesta institució va ser presidida pel mateix Macià fins a la seva mort, el 25 de desembre de 1933, i, a partir d'aleshores, per Lluís Companys.

La Constitució de la República espanyola preveia, a l'article 50, que "las regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se conceden en sus Estatutos" (Benet, 1995: 47; Ginebra, 2017). A més de derogar les disposicions de la dictadura que eren contràries al català en l'ensenyament, el Decret de 29 d'abril de 1931 (*Gaceta de Madrid*, 120, 30.4.1931; Ginebra, 2017), impulsat pel ministre Marcel·lí Domingo, va disposar que en les escoles maternals, de pàrvuls i

primària s'hi havia d'ensenyar només en la llengua materna de l'alumne (Marcet, 1987: 163), una mesura que representava una extensió del català al sistema educatiu (Portell i Marquès, 2016: 59) i que hi equiparava tots dos idiomes (Monés, 1984: 177). Ultra l'exclusió del batxillerat (Monés, 1984: 193-195; Marcet, 1987: 163-164), l'expectativa de situar el català en l'ensenyament topava amb "la qüestió de la manca de textos escolars i la de la insuficient formació del professorat, especialment el de parla castellana" (Monés, 1984: 177). En la norma esmentada es facultava "la Universidad de Barcelona para que por medio de su Seminario de Pedagogía, juntamente con los organismos que cuiden de la obra de cultura en la Generalidad de Cataluña, el Consejo de Inspección primaria y el Patronato escolar de Barcelona organice cursos de perfeccionamiento con objeto de dar unidad a la obra de la Escuela primaria y aplicación articulada y eficaz a este Decreto, evitando perturbación al derecho de los Profesores ya nombrados".

El Decret del Govern de la República espanyola de 9 de juny de 1931 va establir la creació d'una "càtedra per al coneixement i l'estudi de l'idioma català" en "cadascuna de les Escoles Normals de Mestres i Mestresses de Catalunya" i encomanava la inspecció de l'ensenyament que s'hi impartia a Pompeu Fabra (Monés, 1984: 183).⁴ El Decret de 22 d'agost de 1931 del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes (*Gaceta de Madrid*, 241, 29.8.1931) va autoritzar la Generalitat perquè creés una Escola Normal i en proposés el pla d'estudis amb l'objectiu que "se preste la máxima atención al problema de la formación del Magisterio". Posteriorment, el Decret de 31 d'agost de 1937 va establir que a les escoles normals s'hi havia d'ensenyar el català en el nivell que s'exigia als mestres de primària perquè poguessin obtenir el certificat corresponent (BOGC, 248, 5.9.1937).

Amb l'objectiu d'aplicar el Decret de 29 d'abril de 1931 del Govern espanyol, es va crear el Comitè de la Llengua (Galí, 1979: 160-161). Aquest òrgan es va ocupar de l'ensenyament del català per correspondència⁵ —destinat sobretot als docents de fora de la capital i amb caràcter gratuït (Galí, 1979: 164)—, va elaborar el pla de cursos i es va pronunciar sobre l'escola d'estiu i l'edició de manuals d'instrucció (Monés, 1984: 185).⁶ El 1932 la situació legal d'aquest idioma va millorar en assolir la cooficialitat establerta per l'Estatut de Catalunya. Malgrat aquest fet i que els governs espanyol i català estaven d'acord a renovar el sistema educatiu (Marquès, 1986: 48), la Generalitat tenia molt limitades les competències i disposava de pocs recursos per crear i mantenir els centres educatius propis que preveia l'article 7 del marc estatutari, que convivien amb els de l'Estat (Marquès, 1986: 50).

Tanmateix, durant el període republicà es van aplicar polítiques orientades a estendre el coneixement del català entre la població. Abans, però, ja se n'havia posat la llavor quan, el 14 de novembre de 1930, la Diputació de Barcelona havia reincorporat, a proposta de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) —que promovia cursos de llengua en entitats de Catalunya—, la Càtedra de Català que la dictadura havia suprimit, i alhora va crear-ne una d'Elemental, per a les quals es van nomenar Pompeu Fabra i Maria de l'Assumpció Pascual, respectivament. La Diputació va demanar a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) que dissenyés el contingut de les activitats formatives. Atès que l'edició 1930-1931 ja estava començada, es proposava que el Consell de Pedagogia, d'acord amb l'IEC, organitzés els cursos de la manera més avantatjosa per als estudiants que ja estaven matriculats en les sessions que Fabra impartia als Estudis Universitaris Catalans. El 1932 la Càtedra Superior va ser adscrita a la Universitat (Lloret i Ramos, 2006: 25). Les classes que Fabra hi professava tenien l'objectiu de formar els professors de català, tal com va establir l'Acord d'1 d'octubre de 1932, i s'hi podia accedir havent superat un examen o un curs de grau previ.

L'any anterior el Decret del 9 de juny de 1931 (BOGC, 4, 9.6.1931), declarat llei el 8 de gener de 1934 (BOGC, 10, 10.1.1934), va crear el Consell de Cultura, del qual Fabra era vicepresident. Aquest òrgan, que elaborava i publicava el *Butlletí dels Mestres*, informava sobre la creació d'institucions educatives i els plans d'ensenyament. Entre les ponències en què repartia les seves atribucions, n'hi havia una de dedicada a l'ensenyament primari i una altra de centrada en el nivell secundari. Altres avenços en la formació dels docents van ser la creació, el 1931, de l'Escola Normal de la Generalitat (Carbonell, 1977) i, amb l'autorització del Govern espanyol, la posada en marxa, el 1932, de l'Institut-Escola (Portell i Marquès, 2016: 96-101), a més de les escoles d'estiu (Marquès, 1986: 52-53; Marcet, 1987: 167-168). La Universitat de Barcelona,

4 Sobre les funcions i l'evolució de les càtedres esmentades, vegeu Monés (1984: 183-185).

5 Sobre els cursos per correspondència per als mestres, vegeu Monés (1984: 187-189) i Generalitat de Catalunya (1932).

6 Per a més informació sobre les funcions del Comitè de la Llengua, consulteu Monés (1984: 185-186).

convertida en Universitat Autònoma de Barcelona i regida per un patronat presidit per Pompeu Fabra, va experimentar millores en l'ús de l'idioma (Marquès, 1986). Quant a la normativització, durant els primers anys de la República es va completar la primera fase del corpus normatiu, que s'havia començat el 1913 amb les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, el 1917 amb el *Diccionari ortogràfic* i el 1918 amb la *Gramàtica catalana*, de Fabra, i que es va culminar el 1932 amb el *Diccionari general de la llengua catalana* i el 1933 amb la setena edició del compendi gramatical esmentat, del mateix autor.

Entre el novembre de 1933 i el febrer de 1936 —període conegut com a *Bienni Negre*— va haver-hi tensió entre l'executiu espanyol de dretes i la Generalitat. A conseqüència de la proclamació de l'Estat Català, el Govern va ser destituït i empresonat. Es van aturar les polítiques favorables a la llengua i la nova autoritat imposada pel Govern espanyol en va adoptar de repressives, com la suspensió de feina, des del 26 d'aquell mateix mes, de Pompeu Fabra, que va ser reincorporat al servei en virtut de l'Ordre d'11 de desembre (BOGC, 331 i 347, 27.11.1934 i 13.12.1934). Després del resultat de les eleccions de 1936, guanyades pels partits que integraven el Front d'Esquerres de Catalunya, l'executiu català va exigir la possessió de coneixements de català per a la pràctica del magisteri i als centres que depenien de la Generalitat se'n va prescriure l'ensenyament (Marcet, 1987: 167-168; Ferrando i Nicolás, 2005: 373). En el període 1936-1939 “la catalanització de l'ensenyament primari assoleix el seu punt més alt” i el monolingüisme, “la seva màxima concreció”, amb el pedagog Alexandre Galí d'artífex (Monés, 1984: 220, 213). Van contribuir-hi la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i el Comitè de l'Escola Nova Unificada (Marquès, 1986: 57-59). El Decret de 31 d'agost de 1937 (BOGC, 248, 5.9.1937) va estructurar l'ensenyament del català dins de l'administració de la Generalitat. Regida per Fabra des d'abans d'aquesta disposició, la Direcció General dels Ensenyaments de Català proposava el programa dels cursos elemental, mitjà i superior, als quals s'afegia un altre nivell de Metodologia del Llenguatge.

4 Mesures de la Generalitat republicana per a l'ensenyament presencial no universitari del català

En aquest apartat s'analitzen les decisions del Govern de la Generalitat de Catalunya durant la Segona República per organitzar i subvencionar les classes de català per a adults, i per avaluar-ne els coneixements. Aquest tipus d'instrucció —que s'afegia a la que impartien diverses entitats privades— va tenir una alta demanda per part de professionals de diferents àmbits. Aquest treball se centra en els cursos presencials no universitaris adreçats als mestres (4.1), els cursos populars (4.2) i els destinats al personal de l'administració pública (4.3).

4.1 Cursos presencials i exàmens per als mestres

Encara a les acaballes de la Dictadura de Primo de Rivera, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana va alertar dels pocs coneixements lingüístics que tenien els mestres. S'hi va referir el 4 de novembre de 1930 a propòsit d'un concurs públic per proveir places docents:

“En el concurs obert per l'Ajuntament de Barcelona per la provisió de mestresses de pàrvuls han passat per les oficines d'aquesta associació un centenar de mestresses en demanda de certificacions de suficiència en el coneixement del català i han estat un nombre reduïdíssim les que en consciència es podien qualificar de coneixedores de la llengua amb què s'hauran d'adreçar als infants i que els hauran d'ensenyar a parlar i a escriure i han estat en canvi molt nombroses les que han fet consistir el coneixement del català en el senzill fet de posseir-lo com a instrument quotidià de relació.”

Per revertir aquesta situació de manca de coneixement de la llengua normativa, el Govern de la Generalitat va esmerçar recursos perquè els mestres aprenguessin el català formal, tant els que ja exercien a Catalunya com els que venien de fora. Va engregar mesures per a l'ensenyament del català als docents acompanyades de les partides pressupostàries corresponents. Per a l'exercici de 1933 es van preveure 159.500 pessetes; per a mig 1934, 79.750, i per a un semestre de 1936, 66.375 (Rossell, 1977: 205). A més de la formació per correspondència, que era la més estesa, també se'n va programar de presencial.

El 1931 es van organitzar dotze cursos fora de Barcelona i vuit a l'Escola d'Estiu (Galí, 1979: 163-164). Van ser encarregats a Eladi Homs, Marcel·lí Antic, Joan Coromines, Josep Maria Cases,⁷ Ramon Rierola, Emili Vallès i Pau Romeva, a més d'un adreçat als mestres castellanoparlants, que va ser encomanat a Manuel de Montoliu (*Butlletí dels Mestres*, 50: 94-95; GC, 1932: 72-74). Es van aprovar les classes que havien proposat les comissions de Lleida i Tarragona i se'n van programar a Badalona, Mataró i Calella (GC, 1932: 54-55).

El 10 de desembre de 1931 el Consell de Cultura va donar el vistiplau a l'organització de classes a les províncies de Girona i Tarragona. Aquesta decisió tenia l'objectiu que els mestres que coneixien el català en perfeccionessin el nivell i també que s'ensenyés als que no l'havien pogut aprendre. Per facilitar-los-hi l'accés, el finançament públic va permetre que els cursos fossin gratuïts per als alumnes i també que s'assignés una retribució de 25 pessetes per lliçó, que passaven a ser 50 quan el professor l'havia d'impartir fora del seu municipi.

Per un acord del Govern de la Generalitat de 21 de març de 1932, signat pel conseller d'Instrucció Pública, Ventura Gassol, amb el vistiplau del president, Francesc Macià, es van programar cursos de llengua catalana en set localitats:

Localitat	Professor/a	Durada
Reus	Joan Ganigué	3 sessions (18, 19 i 20.7.1932)
Tortosa	Montserrat Beltran	3 sessions (18, 19 i 20.7.1932)
Girona	Enric Jordà	3 sessions
Santa Coloma de Farners	Josep Mascort	3 sessions
La Bisbal d'Empordà	Pere Blai	3 sessions
Olot	Ramon Calm	3 sessions
Puigcerdà	Miquel Sunyé	2 sessions

(Miquel Sunyé⁸)

Eren cursos breus que comptaven amb professorat ja experimentat en l'ensenyament de la llengua catalana, com mossèn Enric Jordà, que n'impartia a l'Escola Normal de Girona (Figueras i Puigdemont, 2010: 115-117). A més de les classes suara dites, també es van programar aquestes cinc conferències:

Localitat	Conferenciant	Data
Esterri d'Àneu	Vicens Gardenyes	21 de juny
Juncosa de les Garrigues	Lluís Esteve	24 de juny
Lleida	Jesús Sanz	29 de juny
Balaguer	Josep Pinyol	29 de juny
Guissona	Rafael Tasis	29 de juny

(Vicens Gardenyes⁹)

A l'Escola d'Estiu de 1932 es van impartir cursos elementals de vint lliçons que es van encarregar als professors "Petit, Artells, Sabater i Alba" i també formació especialitzada en fonètica, sintaxi, estilística i gramàtica comparada (*Butlletí dels Mestres*, 74: 255).

Paral·lelament, el Govern va posar en marxa un sistema d'avaluació. La Càtedra Superior de Català convocava exàmens específics la superació dels quals donava dret a exercir-ne la docència. Amb l'objectiu de comptar amb professors aptes, l'Ordre del conseller de Cultura de 24 de gener de 1934 va crear el Cens de Professors de Català (Mir, 2006: 29), al qual es van incorporar els alumnes que havien superat el curs superior de l'edició 1932-1933 (BOGC, 72, 13.3.1934). El Decret de 31 d'agost de 1937 va establir l'obligatorietat de pertànyer a aquest cens si es volia exercir l'ensenyament del català (BOGC, 248, 5.9.1937).

⁷ Es podria tractar de Josep Maria Casas Homs.

⁸ *L'obra de Cultura* (GC, 1932: 56) recull la variant *Sunyer*.

⁹ *L'obra de Cultura* (GC, 1932: 56) recull la variant *Vicenç*.

Atesa la presència i l'arribada de mestres de fora de Catalunya que desconeixien el català, el 27 de juny de 1933 Cèsar August Jordana (1933: 1; Jordana, 2018: 659-660), a la columna "Cada dia un raig" de *L'Opinió*, va exigir la màxima responsabilitat a les persones que tenien la competència en l'avaluació de coneixements de llengua als docents:

"[...] cal que tots els catalans que poden influir en aquest afer mesurin bé llurs actes. Que el polític influent que té una parenta andalusa pensi que és millor que la seva parenta es quedi sense plaça, que no que els infants catalans hagin de sofrir el mal ensenyament d'una mestressa que no vol saber llur llenguatge. I maleït sigui el professor de català que doni un certificat d'aptitud per qualsevol consideració que no sigui l'aptitud mateixa."

Per obtenir el certificat de català calia que els mestres es presentessin a una prova del Tribunal Permanent de Català, creat per l'Ordre de 24 d'abril de 1934 (BOGC, 123, 3.5.1934) i regulat també pel Decret de 31 d'agost de 1937. L'activitat d'aquest òrgan avaluador havia quedat suspesa a causa dels fets d'octubre de 1934, tal com va establir l'Ordre de 15 d'octubre, signada per Francisco Jiménez Arenas, "presidente accidental designado por la autoridad gubernativa militar de la 4ª división". La resolució d'11 de desembre de 1934 d'aquest mateix càrrec va tornar a autoritzar els exàmens del Tribunal Permanent de Català.

Després del Bienni Negre i ja començada la Guerra civil, el Decret de 18 de setembre de 1936 de la Generalitat va fixar que "l'ensenyament pre-maternal, maternal i primari, en les escoles de Catalunya, es farà bàsicament en la llengua dels infants" (DOGC, 204, 20.9.1936). Com a novetat respecte del Decret de bilingüisme de 29 d'abril de 1931, la nova disposició "exigia l'aprenentatge del català per als mestres que tinguessin a llur càrrec infants de parla catalana" (article 4; Monés, 1984: 211), tret dels que ensenyaven a alumnes castellanoparlants. Per capacitar els docents, l'Ordre de 9 d'octubre de 1936 (DOGC, 285, 11.10.1936) de la Conselleria de Cultura va instaurar "el certificat de català per als mestres de les escoles primàries oficials i privades de Catalunya". Es podia preparar amb l'ensenyament per correspondència, un examen del Tribunal Permanent de Català o un curs de quinze lliçons.

Pel que fa a l'examen, estava integrat per un dictat, la correcció d'un text que contenia errors ortogràfics, sintàctics i lèxics, i "una prova oral de gramàtica catalana i de literatura catalana moderna". Es convocava un dia fix de cada mes i es concentrava en una sola jornada "per donar facilitats als mestres de fora de Barcelona". A més, l'Ordre de 9 d'octubre de 1936 establia la gratuïtat de tots els tràmits i declarava l'equivalència dels certificats expedits per la Secció d'Ensenyament del Català per Correspondència i els que acreditaven la superació del Curs Superior de Català.

Quant als cursos, en primer lloc hi havia les classes presencials, que s'havien d'impartir només a Barcelona, havien de tenir un màxim de vint estudiants i havien de ser encomanades a tres professors proposats per la Direcció d'Ensenyament de Català. També amb "el control pedagògic" d'aquest organisme, es podien programar cursos fora de la capital si hi havia un mínim de cinc mestres que ho sol·licitaven i si es disposava de professorat per impartir-los que estigués inclòs al Cens de Professors de Català, en virtut de l'Ordre de 28 d'octubre de 1936.

L'Escola d'Estiu continuava programant cursos de català per formar docents. El 1935 se'n va encomanar un de quinze lliçons a Cèsar August Jordana per a mestres castellanoparlants, un altre de català elemental a Jaume Aymà¹⁰ i un de sintaxi catalana a Artur Martorell (*Butlletí dels Mestres*, 123: 194). En l'edició 1935-1936 l'Escola Normal de Barcelona va organitzar unes classes de llengua i literatura catalanes (*Butlletí dels Mestres*, 136: 286). Al final de 1935 la Conselleria de Cultura va convocar un curset de vint dies de perfeccionament per als mestres. S'adreçava als de fora de Barcelona i mantenia, segons la disposició que el regulava, equilibri de gènere perquè a cada curs "hi participaran mestres oficials de les comarques catalanes a raó de quatre mestres i quatre mestresses per cada una de les antigues 'províncies'" (*Butlletí dels Mestres*, 137: 303). Per al període 1936-1937 es van organitzar dos cursets específics (de "fonètica i ortografia, morfologia i sintaxi i literatura"), a la Universitat i a l'Institut Maragall, per preparar el certificat de català. A proposta de Pompeu Fabra, es van encarregar a Artur Martorell, Josep Maria Casas, Carles Riba, Joan Coromines, Marçal Olivari i Manuel de Montoliu, d'acord amb l'Ordre de 28 d'octubre. Coromines i

¹⁰ Hem mantingut la grafia tradicional d'aquest cognom, per bé que en els documents estudiats també hi hem detectat la variant *Aimà*.

Martorell van renunciar-hi i van ser substituïts per Josep Maria de Casacuberta i Ramon Aramon, en virtut d'una resolució del 17 de novembre subsegüent (DOGC, 323, 18.11.1936).

Atès que a les escoles de Catalunya encara hi havia docents que no tenien prou competència per ensenyar el català, una ordre de la Conselleria de Cultura de 17 de novembre de 1936 (DOGC, 323, 18.11.1936) va aprovar l'organització d'un curs gratuït —també de quinze lliçons—, de sis mesos de durada, que es va encomanar a Cèsar August Jordana, i que estava destinat als professors que instruïen alumnes de parla castellana i que havien expressat “el desig d'aprendre el català per a obtenir el corresponent certificat”. D'acord amb la petició del Sindicat de Mestres, la Sotssecretaria de Cultura va programar “uns cursos de català per a mestres de llengua castellana” (*Butlletí dels Mestres*, 157: 270).

Acollint-se a l'Ordre de 28 d'octubre de 1936 esmentada abans, Josep Carbonell i Soler, mestre oficial de les escoles nacionals de Vilafranca del Penedès, es va adreçar, el 14 de novembre de 1936, al director d'Ensenyament de Català per exposar-li que complia els requisits per impartir un curs. Aquesta petició es complementava amb la demanda d'assistir a classes de català que van formular tretze docents de la capital penedesenca i que el 2 de desembre següent els va ser concedida pel conseller de Cultura.

El 14 de desembre de 1936 l'Ajuntament de Terrassa va exposar al president de la Generalitat l'interès que hi havia entre els docents —amb més de vuitanta preinscrits— d'aquesta capital vallesana perquè s'hi organitzessin classes per a tres col·lectius de mestres segons el seu nivell previ de català: (a) si tenien mancances, (b) si volien perfeccionar-lo i (c) si no eren catalanoparlants. Una ordre del conseller de Cultura de 29 de desembre de 1936 (DOGC, 366, 31.12.1936) va programar dos cursos de cinc mesos a Terrassa, que va encarregar a Delfi Dalmau i Neus Bohigas. De fet, el 2 de gener de 1937 Pompeu Fabra va inaugurar unes classes de català que havia organitzat el Consell Municipal (Jané i Mir, 2013: 826).

Amb l'objectiu que els mestres poguessin preparar la prova per obtenir el certificat de català, el conseller de Cultura va encomanar a Cèsar August Jordana que impartís un curs entre el 28 de juliol i el 27 de setembre de 1937 (Jordana, 2018: 686). El 5 d'abril de 1937 havien començat quatre cursos de quinze lliçons, que tenien lloc a la Universitat i a l'Institut Pi i Margall, adreçats a mestres perquè prepararessin la certificació d'aptitud per a l'ensenyament de la llengua catalana (*Butlletí dels Mestres*, 165-166: s/p). Aquest tipus d'instrucció s'afegia a la que organitzaven entitats privades per a la formació dels docents com la Unió de Professors Particulars de Barcelona (*Butlletí dels Mestres*, 161-162: 55).

La Generalitat va intensificar l'exigència de coneixements idiomàtics als docents. El 29 de gener de 1937 es va instituir el certificat per a exercir el magisteri elemental a Catalunya. Per obtenir-lo, calia superar, a més de dues proves de pedagogia —una de teòrica i una d'aplicada—, una de cultura general, en la qual els aspirants havien de demostrar que tenien uns determinats coneixements lingüístics. Un decret del president Companys i del conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, de 18 de gener de 1938 (DOGC, 21, 21.1.1938), va imposar que els professionals d'aquest sector obtinguessin l'acreditació esmentada en el termini màxim de quatre mesos a comptar des del seu nomenament. Un decret de 19 de gener de 1938 regulava cursos per als docents, atès que, per compensar la manca de professors titulats, s'havien incorporat al magisteri professionals que no tenien la formació adequada. El 29 de juny de 1938 el Consell de l'Escola Nova Unificada, constituït el 1936 i adscrit a la Conselleria de Cultura, es refermava en la idea que els mestres havien d'estar en possessió d'un certificat de coneixements de català.

4.2 Cursos populars

El mateix 1931 el Govern va adoptar mesures per donar reconeixement institucional als cursos populars de català que ja s'impartien, per organitzar-ne de propis a partir d'aleshores i per promoure'n en entitats privades.

El Govern Macià va implicar-se en la formació lingüística popular quan, el 2 de juny de 1931, va acordar de finançar, amb 1.000 pessetes, les despeses derivades de la presència de Pompeu Fabra en actes que estaven vinculats a les classes que s'impartien per Catalunya. El 15 de febrer de 1931 va clausurar un curs de gramàtica catalana a Gironella amb la conferència “La divulgació de la llengua catalana”; el 7 de maig va inaugurar-ne un d'organitzat per Palestra en aquesta localitat; el 13 de setembre en va tancar un a

Santa Coloma de Farners, acte en què va parlar “sobre la gramàtica i el seu ús familiar”; el març de 1932 va inaugurar-ne un al Casino del Comerç de Terrassa; el 15 de juny va cloure unes classes a Banyoles, organitzades per Palestra, amb la conferència “Història de la llengua i situació actual del català”, i el juny de 1933 va tancar les que havia organitzat l’APEC a Sabadell (Jané i Mir, 2013: 813-819).

L’establiment de classes de català concretava la política del Govern de la Generalitat que tenia l’objectiu d’incrementar la catalanització de la població. El rotatiu *L’Opinió* exposava, el 28 d’octubre de 1932, els motius que havien portat l’executiu de Catalunya a estendre socialment la formació lingüística:

“La Generalitat de Catalunya, fent-se càrrec de la importància d’aquest moment per a posar el català en un pla definitiu d’instrument de la vida pública i de cultura, i per correspondre a la vegada al desig general d’entrar en possessió de la nostra llengua, ha ampliat i organitzat d’una manera sistemàtica els cursos de català en forma que aquest ensenyament pugui arribar a tots els estaments socials i a tots els indrets de Catalunya.”

El pla formatiu de cursos populars de llengua catalana de la Generalitat comprenia els que s’impartien a Barcelona i els que tenien lloc fora de la capital. Es considerava que era prioritari atendre les persones dels barris modestos, perquè tenien la necessitat d’aprendre la llengua per desenvolupar-se culturalment i professionalment. La capçalera esmentada va anunciar la programació de nou cursos a Barcelona, que havien de donar “preparació de català suficient per exercir tota mena de càrrecs d’oficina”.

El 1932 es van impartir a la seu de l’Escola de Bibliotecàries les classes de la Càtedra Elemental, ocupada per Maria de l’Assumpció Pascual, que s’havien programat el 1931. A proposta del Consell de Cultura, l’1 d’octubre de 1932 el Govern també va acordar l’organització de cursos en diferents barris de Barcelona: Barceloneta, Gràcia, Poblenou, Sant Andreu i Sants. A més d’un destinat a funcionaris de l’Administració de justícia i impartit per Joan Sales¹¹ (cf. l’apartat 4.3), se’n van dissenyar vuit que van tenir lloc en centres escolars de la capital catalana:

Centre	Professor/a	Carrer (barri)
Escola d’Arts i Oficis Abat Oliva	Eduard Artells i Bover	Marquès de Santa Anna (Gràcia)
Grup Benèfic de Protecció a la Infància	Jaume Aymà i Mayol	Wad Ras (el Poblenou)
Escola Nacional d’Horta	Esperança Figueras i Bassols	Carretera (Horta)
Escola Ignasi Iglésias	Antoni Sabater Mur	Passeig Torras i Bages (Sant Andreu)
Escola d’Arts i Oficis Francesc Aragó	Josep Climent i Pascual	Rogent (el Clot)
Grup Escolar Jacint Verdaguer	Rosalina Poch i Ferrer	Lleida (el Poble Sec)
Grup Escolar de la Plaça Comes	Josep Maria Villalon i Sabater	Plaça Comes (les Corts)
Grup Escolar Lluís Vives	Manuel González Alba	Canalejas (Sants)

(Escola d’Arts i Oficis Abat Oliva¹², Esperança Figueras¹³ i Bassols; Antoni Sabater Mur¹⁴; Josep Climent i Pascual¹⁵; Rosalina Poch¹⁶ i Ferrer; Grup Escolar de la Plaça Comes¹⁷; Josep Maria Villalon¹⁸ i Sabater).

Aquests nou professors treballaven a la Secció d’Ensenyament de Català per Correspondència de l’Extensió d’Ensenyament Tècnic de la Generalitat. Eduard Artells hi havia entrat el 1931 i s’encarregava “de la supervisió dels treballs” (Villalon, 2001: 54; Miravittles, 1980: 77) i els vuit restants eren docents dels cursos per correspondència en virtut del resultat d’un concurs que es va convocar el 1932. Manuel González Alba i Joan Sales i Vallès havien quedat empatats en la primera posició, i, a continuació, en aquest ordre, havien obtingut plaça Esperança Figueras i Bassols, Jaume Aymà i Mayol, Antoni Sabater Mur, Rosalina Poch i

11 Alguns documents objecte d’estudi recullen la variant *Vallés*.

12 És el nom que consta en els documents consultats.

13 Alguns documents estudiats inclouen la variant *Figueres*.

14 Alguns documents analitzats registren la variant *Sabater-Mur*.

15 Alguns documents objecte d’estudi recullen la variant *Pascual*.

16 Alguns dels documents analitzats registren la variant *Poc*.

17 Alguns documents objecte d’estudi recullen la variant *Comas*.

18 El document referit conté la grafia *Villalón*.

Ferrer, Josep Climent i Pascual i Josep Maria Villalon i Sabater,¹⁹ que treballaven sota la direcció d'Emili Vallès. Villalon²⁰ recorda que, en aquella època, compaginava la feina esmentada “amb cursets orals, dos dies per setmana, als Grups Escolars (jo vaig anar a les Corts i al Baixeres)” (2001: 59), en al·lusió als cursos populars que són objecte d'estudi.

Al costat de l'organització de classes pròpies, el Govern va aplicar polítiques per fomentar que algunes institucions privades de Catalunya també n'organitzessin. A aquest efecte, va concedir ajuts públics destinats a sufragar-ne les despeses i aquestes mesures van propiciar que augmentés substancialment l'oferta d'aquest tipus de formació. L'administració pública va potenciar polítiques “a favor de la culturalització del poble, manifestada a través de les subvencions a entitats culturals de signe republicà o obrerista o per mitjà d'una política pròpia encaminada a augmentar l'oferta cultural” (Monés, 1984: 228).

Diverses organitzacions privades es van beneficiar d'ajuts públics atorgats per la Generalitat per programar cursos de català, entre les quals hi havia l'Ateneum Polytechnicum. El període 1933-1934 va dissenyar-ne dos de gramàtica catalana, dirigits per Pompeu Fabra. El primer es dedicava a l'ortografia, la fonètica, la morfologia nominal, la sintaxi i la redacció, i va anar a càrrec de Jaume Aymà, que també impartia cursos populars públics, com hem vist més amunt. Del segon, centrat en la morfologia, la sintaxi i l'estilística, se'n va ocupar Cèsar August Jordana, que també pertanyia al Cens de Professors de Català. El 1933 Fabra en va impartir un de fonètica en aquesta mateixa entitat cultural (Lloret i Ramos, 2006: 31),²¹ que va rebre del Departament de Cultura 2.500 pessetes el setembre de 1933 i 3.000 el desembre aquell mateix any (Jordana, 2018: 697-698).

Altres institucions privades també van obtenir finançament públic per poder organitzar cursos de català. En virtut de l'Ordre del conseller de Cultura de 5 de setembre de 1933 es va concedir una subvenció de 1.500 pessetes que el Centre Excursionista Rafel Casanova havia sol·licitat amb l'objectiu d'estendre “les seves activitats culturals donant uns cursets de català a fi que en puguin gaudir tots els seus associats i aquelles persones que mancades de mitjans econòmics no poden seguir l'estudi de la llengua nostrada”. El Foment Republicà del districte VII va sol·licitar 1.500 pessetes per impartir un curs de català, que se li van ser concedides en virtut de l'Ordre de 14 de setembre de 1933. El 5 de desembre es va atorgar una altra subvenció, de 1.000 pessetes, al Comitè Local d'Esquerra Republicana de Catalunya a Tortosa amb l'objectiu d'organitzar un curs gratuït. El Patronat Local de Primera Ensenyança va demanar un ajut per programar unes classes de català a l'escola de nenes de la Riba (Tarragona), a la qual es van concedir 1.000 pessetes el 14 de setembre de 1933. I encara es va atorgar la mateixa quantitat a l'Escola Catalana de Badalona, d'acord amb l'Ordre de 31 de gener de 1934.

L'Ordre del conseller de Cultura, Ventura Gassol, de 13 de juny de 1933, autoritzava a organitzar conjuntament els exàmens del nivell elemental per als alumnes dels cursos de la Generalitat i els dels lliures. I una disposició del 27 de juny concedia una subvenció de 250 pessetes a l'Ateneum Polytechnicum perquè matriculés els seus estudiants a les proves unificades, amb l'objectiu de facilitar-los-hi l'accés, atès que els alumnes de les entitats privades havien de pagar una taxa de 5 pessetes cadascun per poder examinar-se.

Tornant als cursos organitzats per l'administració catalana, també se'n programaven fora de Barcelona. El professor Jordà,²² que, com hem vist, ja n'havia impartit a l'Escola Normal i a l'Ateneu de Girona (*Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, 27.5.1931: 5; Portell i Marquès, 2016: 60; Figueras i Puigdemont, 2010: 113-117), va professar-ne un en aquesta ciutat, d'acord amb l'Ordre del conseller de Cultura de 29 de desembre de 1933. Aquesta disposició explicitava la planificació del Govern perquè aquest tipus d'instrucció s'estengués pel territori:

“La Generalitat de Catalunya, en atenció a les necessitats de l'hora present, ha consigna en els seus

¹⁹ Quan hem detectat més d'una variant en els cognoms, fem constar la que és més freqüent als documents estudiats i la bibliografia consultada. Apliquem el mateix criteri en la unió dels cognoms amb el nexa *i*.

²⁰ Villalon també feia classes particulars perquè “hi havia molta gent que volien presentar-se a oposicions de funcionaris de tot ordre, despenent de la Generalitat, i, per optar-hi, havien de presentar el certificat de coneixement elemental del català, que era lliurat als qui superaven les proves que es feien en exàmens convocats per a aquesta finalitat” (2001: 59-60).

²¹ El curs esmentat ha estat editat al volum 2 de les *Obres completes* de Pompeu Fabra (2006: 773-812).

²² El curs 1930-1931 es van restablir les classes de català a l'Escola Normal de Girona (Monés, 1984: 184).

Pressupostos una quantitat per a poder celebrar, allà on calgui, uns cursos populars de català equiparats als de la càtedra elemental, per tal que els estaments més necessitats de la nostra terra trobin, en les activitats de les corporacions públiques, els mitjans i l'ajut indispensables per a aprendre a manifestar.”

El Govern va continuar organitzant cursos durant el període 1933-1934, als quals, segons l'Ordre de 30 de desembre de 1933 del conseller de Cultura, va destinar una partida pressupostària de 15.000 pessetes. En van ser nou a Barcelona, a més del que s'impartia regularment a la Casa dels Canonges. Respecte de l'edició anterior, es van deixar de fer en quatre centres, se n'hi van afegir quatre de nous i s'hi van mantenir els mateixos professors, per bé que amb algunes redistribucions:

Centre	Professor/a	Carrer (barri)
Grup Escolar Baixeres	Joan Sales i Vallès	Via Laietana (Ciutat Vella)
Escola d'Arts i Oficis Abat Oliva	Eduard Artells i Bover	Marquès de Santa Anna (Gràcia)
Grup Escolar Milà i Fontanals	Jaume Aymà i Mayol	Carme (Ciutat Vella)
Escola Patronat Domènech	Esperança Figueras i Bassols	Sant Pere Màrtir (Gràcia)
Grup Benèfic de Protecció a la Infància	Josep Climent i Pascual	Wad Ras (el Poblenou)
Grup Escolar Jacint Verdaguer	Rosalina Poch i Ferrer	Lleida (el Poble Sec)
Grup Escolar de la Plaça Comes	Josep Maria Villalon i Sabater	Plaça Comes (les Corts)
Institució Francesc Macià	Manuel González Alba	Plaça Espanya (Sants)
Escola Francesc Aragó	Antoni Sabater Mur	Rogent (el Clot)

(Grup Escolar Baixeres²³; Escola Patronat Domènech²⁴)

Encara se n'hi van afegir dos més: un a la Societat Cultural i Recreativa de la Guàrdia Urbana de Barcelona, assignat a Josep Boronat i Recasens,²⁵ i un altre al Grup Escolar Baixeres, a càrrec de Bartomeu Bardagí i Mòres, tal com reconeixia l'Ordre de 6 d'abril de 1934. Boronat —que també va impartir classes durant tres mesos al Casal del districte IV— i Bardagí eren dos dels quatre professors que havien superat l'esmentat concurs de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic de 1932, però s'havien quedat sense plaça.

Per sufragar les despeses de les classes, “per al mig any econòmic de juliol a desembre de 1934 van ésser aprovades 58.250 pessetes”, segons Galí (1979: 166), que van permetre costejar els 1.500 euros de retribució per docent i curs.

Els fets d'octubre de 1934, però, van tenir efectes també sobre les classes populars. Una ordre de 15 d'octubre de 1934 (BOGC, 289, 16.10.1934) en va suspendre l'obertura, però van ser restablertes per la Resolució de 24 de gener de 1935 (BOGC, 25, 25.1.1935), signada per Manuel Portela, governador general de Catalunya, i se'n va fixar el començament per a l'1 de febrer de 1935. A més del que tenia lloc a la Casa dels Canonges, es van programar aquests onze cursos:

Centre	Professor/a	Nivell
Grup Escolar Milà i Fontanals	Jaume Aymà i Mayol	Elemental
Grup Escolar Baixeres	Josep Villalon i Sabater	Elemental
Escola Normal de la Generalitat	Joan Sales i Vallès	Elemental
Grup Escolar del carrer de Casp	Rosalina Poch i Ferrer	Elemental
Escoles Patronat Domènech	Esperança Figueras i Bassols	Elemental
Institució Francesc Macià	Josep Boronat i Recasens	Elemental
Escola Complementària d'Arts i Oficis Francesc Aragó	Mateu Bardagí i Mòres	Elemental
Grup Escolar Pere Vila	Antoni Sabater Mur	Elemental
Escola Complementària d'Arts i Oficis Abat Oliva	Josep Climent i Pascual	Elemental

23 Alguns documents objecte d'estudi recullen la variant *Baixeras*.

24 Alguns documents estudiats contenen la variant *Domènec*.

25 Un document analitzat inclou la variant *Requesens*.

Centre	Professor/a	Nivell
Grup Escolar Jacint Verdaguer	Maria Castells i Roca	Elemental
Grup Escolar Milà i Fontanals	Eduard Artells i Bover	Mitjà

Respecte de l'edició anterior, es van mantenir la majoria de centres i del professorat que havia impartit els cursos. No hi era, tanmateix, Manuel González Alba, que havia mort en un tiroteig durant els fets d'octubre (Miravittles, 1980: 76-77). Per cobrir aquesta vacant a l'equip docent, Maria Castells i Roca es va fer càrrec interinament de les classes al Grup Escolar Verdaguer; i Mateu Bardagí es va ocupar de les del grup de l'Escola d'Arts i Oficis Francesc Aragó. Al costat dels deu cursos de nivell elemental, se'n va programar un de grau mitjà, que es va encomanar a Eduard Artells, que havia ingressat el 1932 a l'Oficina de Revisió de Textos de l'IEC,²⁶ amb Rosalina Poch i Josep Climent (Mestres, 2012: 96).²⁷ Per a inscriure's al nivell mitjà s'havia d'haver superat l'examen de l'elemental, per bé que els alumnes que no l'haguessin assolit o que haguessin assistit a cursos en centres privats podien presentar-se a una prova. Durant aquell període en l'oferta formativa també hi havia les classes que, a l'estiu, organitzaven entitats com l'APEC, l'Ateneum Polytechnicum, l'Institut Català de les Arts del Llibre i Unió Democràtica de Catalunya (*Butlletí dels Mestres*, 130-131: 204).

Per a l'edició 1935-1936, la darrera en situació de pau, en el pla de cursos populars se n'hi van incloure deu d'elementals i dos de mitjans:

Centre	Professor/a	Nivell
Grup Escolar Milà i Fontanals	Jaume Aymà i Mayol	Elemental
Grup Escolar Baixeres	Josep Villalon i Sabater	Elemental
Escola Normal de la Generalitat	Joan Sales i Vallès	Elemental
Grup Escolar del carrer de Casp	Rosalina Poch i Ferrer	Elemental
Escola Patronat Domènech	Esperança Figueras i Bassols	Elemental
Institució Francesc Macià	Josep Boronat i Recasens	Elemental
Escola Complementària d'Arts i Oficis Francesc Aragó	Mateu Bardagí i Móres	Elemental
Escola Complementària d'Arts i Oficis Abat Oliva	Josep Climent i Pascual	Elemental
Grup Escolar Jacint Verdaguer	Maria Castells i Roca	Elemental
Grup Escolar Pere Vila	Antoni Sabaté Mur	Elemental
Grup Escolar Milà i Fontanals	Eduard Artells i Bover	Mitjà
Casa dels Canonges	Maria Assumpció Pascual i Manyé	Mitjà

Com en edicions anteriors, aquests cursos s'afegien als que impartien institucions privades com l'APEC, l'Ateneum Polytechnicum, l'Ateneu Popular de Gràcia, el Centre Comarcal Lleidatà, Acció Catalana i l'Orfeó Martinenc, a més dels que es van fer en altres poblacions com Granollers, Torelló i Palamós (*Butlletí dels Mestres*, 1935).

Quant a l'avaluació de coneixements, el Tribunal Permanent de Català facilitava que les persones que necessitaven el certificat de català per motius laborals es poguessin presentar a les proves. Estava integrat per Pompeu Fabra, com a president; Emili Vallès, com a president delegat; Alexandre Galí i Pau Romeva, com a vocals titulars, i Cèsar August Jordana, Artur Martorell i Maria de l'Assumpció Pascual, com a vocals suplents. Examinava un cop al mes, es podia sol·licitar de presentar-s'hi fins a tres dies abans de la prova i s'havia pagar una taxa de 25 pessetes. Es va eximir dels drets de matrícula de la prova els alumnes de les escoles de l'Estat, de la Generalitat, de l'Ajuntament de Barcelona i els de les escoles subvencionades per l'APEC. Aquest benefici es va estendre als alumnes dels centres privats, d'acord amb l'Ordre del conseller de Cultura de 28 de juny de 1935 (BOGC, 180, 29.6.1935).

²⁶ Galí recull que "els serveis de Revisió de Textos iniciats pel Comitè [de la Llengua] s'incorporen al servei de correcció de la Secció Filològica de l'Institut" (1977: 164).

²⁷ Hi va treballar fins al 1937 i s'hi va reincorporar des de 1951 fins a 1971, quan va morir (Mestres, 2012: 100).

Ja dins del període bèl·lic, Pompeu Fabra, com a director d'Ensenyament de Català, va fer una proposta, el 15 de setembre de 1936 (modificada el dia 22 del mateix mes), per a una nova edició (1936-1937) de les classes populars. Amb l'informe favorable del Consell de Cultura, el Govern va aprovar l'organització d'onze cursos —nou d'elementals, un de mitjà i un per a alumnes castellanoparlants—, assignats a docents del Cens Oficial de Professors de Català, per l'Ordre d'1 d'octubre de 1936 (DOGC, 278, 4.10.1936):²⁸

Centre	Professor	Nivell
Grup Escolar Milà i Fontanals	Jaume Aymà i Mayol	Elemental
Grup Escolar Baixeres	Josep Villalon i Sabater	Elemental
Grup Escolar del carrer de Casp	Mateu Bardagí i Móres	Elemental
Grup Escolar del carrer de Casp	Rosalina Poch i Ferrer	Per a no catalanoparlants
Grup Escolar Pere Vila	Antoni Sabater Mur	Elemental
Institució Francesc Macià	Josep Boronat i Recasens	Elemental
Grup Escolar Collaso i Gil	Maria Castells i Roca	Elemental
Grup Escolar del carrer de Rosselló	Joan Sales i Vallès	Elemental
Escola Patronat Domènech	Josep Climent i Pascual	Elemental
Escola Professional per a la Dona	Esperança Figueras i Bassols	Elemental
Grup Escolar Milà i Fontanals	Eduard Artells i Bover	Mitjà

Es van mantenir els docents de l'edició anterior, per bé que, en alguns casos, amb canvi de centre. Es van afegir unes classes per a alumnes castellanoparlants al Grup Escolar del carrer Casp, on se n'impartien del nivell elemental. Es van deixar de fer cursos a les escoles complementàries d'arts i oficis Abat Oliva i Francesc Aragó, a l'Escola Normal i al Grup Escolar Jacint Verdaguer, i van acollir-ne els grups escolars Collaso i Gil i del carrer Rosselló, i l'Escola Professional per a la Dona.

Aquests cursos s'afegien als que feien institucions privades amb el suport econòmic de l'administració. Per assegurar la competència dels docents que havien d'impartir-los es disposava del Col·legi de Professors de Català,²⁹ creat el 30 de març de 1935 i declarat oficial pel Decret de 20 d'octubre de 1936 del conseller primer i del conseller de Cultura. Tenia per missió informar sobre les classes de català que organitzaven les entitats de Catalunya, treballar amb l'administració per organitzar-los i garantir que els mestres tinguessin prou preparació.

4.3 Cursos per a funcionaris

L'adveniment de la República va comportar l'augment de l'ús del català en l'administració pública. Per això la Generalitat va implantar-ne l'ensenyament adreçat al personal que hi treballava. El 1931 el Govern va programar classes a Barcelona que van ser impartides per Pompeu Fabra, van tenir lloc al Grup Escolar del carrer del Carme i hi van assistir 200 funcionaris (*Butlletí dels Mestres*, 48: 6). El 23 de maig Fabra va inaugurar a Girona un curs per a empleats de la Generalitat i del consistori gironí, que es va dur a terme a l'Escola Normal i que va ser impartit per Jordà (*Butlletí dels Mestres*, 51: 112; Jané i Mir, 2013: 813-819; Figueras i Puigdemont, 2010: 124). També se'n van organitzar per als treballadors públics a Tarragona i Lleida (Galí, 1979: 165).

Amb l'objectiu que el català s'usés bé a l'administració, Cèsar August Jordana va escriure el *Formulari de documents en català* (Barcino, 1931), una obra “que comporta un avenç remarcable respecte de les publicacions anteriors i contemporànies” (Duarte, 1980: 84) i que és “la contribució més valuosa d'aquesta

²⁸ La proposta de 15 de setembre de 1936 incloïa un curs a l'Escola Normal de la Generalitat, consigna a Joan Sales, i un altre a l'Escola de Bibliotecàries, assignat a Esperança Figueras, que no es van recollir a la proposta de 22 de setembre. A la relació final que es va aprovar per l'Ordre del conseller de Cultura d'1 d'octubre de 1936, a Sales se li van encarregar les classes del Grup Escolar del carrer de Rosselló i a Figueras, les de l'Escola Professional per a la Dona. Al *Butlletí dels Mestres*, 153, s'hi van anunciar dos grups de nivell mitjà: un a l'Escola de Bibliotecàries i un altre a l'Escola Professional per a la Dona.

²⁹ Per a més informació sobre el Col·legi de Professors de Català, consulteu Mir (2006: 32).

època” (Duarte, Alsina i Sibina, 1991: 85).³⁰ La cooficialitat prevista a l'Estatut de 1932 “almenys permetia d'estendre amb una certa seguretat el català en el camp de l'administració” (Duarte, 1980: 87).

En la carta d'1 de juliol de 1932, adreçada al president del Comitè de la Llengua, el director de l'Escola d'Administració Pública reconeixia la necessitat i la importància del coneixement d'aquest idioma entre el seu personal, sobretot el que ocupava llocs de responsabilitat:

“L'Escola d'Administració Pública estima indispensable que tots aquells que per raó de llur càrrec intervenen més o menys directament en el funcionament de les Corporacions administratives, éssent-ne, mantes vegades, els veritables propulsors, tinguin a mà un mitjà que els permeti de preparar-se per a fer un bon ús de la nostra llengua, menys conreada, i que tan directament els afecta.”

El responsable d'aquest òrgan formatiu institucional assenyalava que l'accés del català als usos administratius topava, com en el cas dels mestres (cf. l'apartat 4.1), amb una proporció alta de treballadors públics amb pocs coneixements de llengua, per bé que la formació que requerien havia de tenir un enfocament més pràctic que en el cas del magisteri:

“[...] cal tenir en compte que són en nombre considerable els funcionaris que coneixen poc el català; que a l'inrevés dels mestres, els funcionaris no exerceixen una funció docent, sinó d'aplicació, i, que en bona part, ja són gent d'edat avançada.”

La finalitat d'elaborar el llenguatge administratiu català contemporani es va reforçar amb la creació de l'Oficina de Correcció d'Estil (Jordana, 2018: 178), en la qual va tenir responsabilitat el mateix Jordana, juntament amb el professor de català Artur Balot. Aquest òrgan del Departament de la Presidència fixava la terminologia i elaborava models documentals propis d'aquest àmbit, unes accions que s'ajusten als conceptes de *compleció* i *cultiu*, respectivament, dins de l'etapa d'elaboració funcional del procés d'estandardització lingüística (Haugen, 1983; vegeu l'apartat 2 d'aquest article). Amb les mesures que es van dur a terme durant l'època republicana, “l'ús del català administratiu avançà força, però sense arribar a una veritable igualtat d'ús amb el castellà” (Duarte, Alsina i Sibina, 1991: 85).

Al costat del pla de formació aplicat per correspondència per als funcionaris, aprovat pel Govern el 28 de juliol de 1932, també se'ls van oferir cursos presencials. L'Escola d'Administració Pública va sol·licitar un professor a l'Extensió d'Ensenyament Tècnic per impartir un curs de perfeccionament de català en aquest centre. L'esmentada activitat formativa va ser encarregada a Eduard Artells i Bover, que també impartia cursos populars de la Generalitat (cf. 4.2), i va tenir lloc a l'escola esmentada entre el juliol i el setembre de 1933.

L'erari públic va permetre assumir el cost de la retribució docent corresponent, que en aquest cas va ser de 300 pessetes, d'acord amb l'Ordre del Departament de Cultura de 26 d'octubre de 1933. Els honoraris esmentats es van satisfer amb el finançament previst al capítol VI, títol VIII i partida 698 del pressupost per a l'exercici de 1933. I en la previsió dels comptes de la Conselleria de Cultura per al segon semestre de 1934 s'hi va incloure una dotació de 7.500 pessetes per a la instrucció lingüística dels servidors públics.

En l'àmbit judicial, en l'edició 1932-1933 s'havia programat un curs de català, dirigit per Pompeu Fabra, que va començar el 4 de novembre, que va tenir lloc al Palau de Justícia i que s'adreçava als funcionaris que hi prestaven serveis. Les classes van ser impartides per Joan Sales i Vallès, que era professor de català per correspondència de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic. A l'efecte retributiu, aquella activitat formativa es va equiparar als cursos populars (cf. l'apartat 4.2), segons l'Acord del Govern del 17 d'octubre de 1932. La introducció del català en l'àmbit judicial va ser un objectiu d'aquest executiu, que va decretar, el 3 de novembre de 1933, que en els processos es podien usar el català i el castellà: tant els administrats com el personal al servei de la justícia podien triar qualsevol de les dues llengües oficials, tant oralment com per escrit (Benet, 1995: 46).

³⁰ Per a la consulta d'altres obres que complementen l'esmentada, vegeu Duarte (1980: 85-86).

5 Conclusions

La Generalitat de Catalunya de l'època republicana (1931-1939), a més de la formació per correspondència, va dur a terme diferents mesures de política i planificació lingüístiques per estendre el coneixement i l'ús del català per mitjà de l'ensenyament presencial no universitari adreçat a adults:

1. Va organitzar, per respondre a la demanda derivada del context sociopolític republicà, cursos de diferents nivells (elemental, mitjà i per a castellanoparlants) i per a diversos col·lectius (mestres, públic en general i funcionaris) amb l'objectiu d'estendre el coneixement del català normatiu, una acció que s'enquadra en l'etapa d'extensió del coneixement del procés d'estandardització.
2. Va crear estructures per programar i supervisar els cursos: la Direcció General dels Ensenyaments de Català, el Consell de Cultura, el Comitè de la Llengua, l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, el Servei d'Ensenyament del Català de l'Escola d'Administració Pública, i òrgans avaluadors com el Tribunal Permanent i la Càtedra Superior, a més del Cens i del Col·legi Oficial de Professors de Català.
3. Va formar lingüísticament, al Principat, mestres de l'escola primària que estaven en exercici i que, amb l'adveniment de la República, van haver d'ensenyar en català, i també va organitzar proves perquè poguessin obtenir el certificat que n'acreditava els coneixements.
4. Va formar un cos de professors de català que va impartir classes per a adults, sobretot a Barcelona, que es va mantenir estable durant diverses edicions i que provenia, en gran part, de la Secció d'Ensenyament del Català per Correspondència de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic.
5. Va preveure partides pressupostàries per a l'organització i la inspecció dels cursos i, a més, va concedir subvencions *ad hoc* destinades a una xarxa d'entitats privades com centres excursionistes i ateneus, perquè programessin cursos gratuïts de llengua catalana per als seus associats i per al públic en general.
6. Va promoure l'assistència als cursos amb mesures com la programació en horaris compatibles amb la feina, la concentració de les classes durant les vacances i la gratuïtat de la matrícula; i va facilitar la presentació als exàmens amb beneficis com la supressió o la subvenció de taxes, la concentració temporal i la unificació de les proves.
7. I va instruir el personal de l'administració de la Generalitat i de l'administració de Justícia en els llenguatges sectorials corresponents coetàniament al seu bastiment, una tasca que es desenvolupa en la fase d'elaboració funcional del procés d'estandardització lingüística.

Referències bibliogràfiques

- Bastardas, Albert. (2004). Sociolingüística *versus* política y planificació lingüística: distinciones entre los campos y nociones integradoras. *Revista de Llengua i Dret*, 41, 175-194.
- Benet, Josep. (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Carbonell i Sebarroja, Jaume. (1977). *L'Escola Normal de la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62.
- Consell de Cultura. (1931-1938). *Butlletí dels Mestres*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Duarte i Montserrat, Carles. (1980). *El català llengua de l'administració*. Barcelona: Indesinenter.
- Duarte, Carles, Alsina, Àlex, i Sibina, Segimon. (1991). *Manual de llenguatge administratiu*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- Fabra, Pompeu (2006). *Obres completes*. Vol. 2. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona, València, Palma: Enciclopèdia Catalana; Edicions 62; Edicions 3i4; Editorial Moll.

- Ferrando, Antoni, i Nicolás, Miquel. (2005). *Història de la Llengua Catalana*. Barcelona: Pòrtic.
- Figueras Capdevila, Narcís, i Puigdemont Casamajó, Joaquim. (2010). Ignasi Enric Jordà i Caballé (1886-1977) i les activitats de promoció de la llengua catalana els anys 20 i 30. El curset de Santa Coloma de Farners (1931). *Quaderns de la Selva*, 22, 99-144.
- Galí, Alexandre. (1979). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya*. Llibre I. Barcelona: Fundació A. G.
- Generalitat de Catalunya [= GC]. (1932). *L'obra de cultura*. Barcelona: Tipografia Occitània.
- Ginebra, Jordi. (2017). Rememorant un repte històric: antecedents en el procés de reconeixement i protecció de la llengua catalana. Dins Anna M. Pla Boix (coord.), *Reptes del dret lingüístic català. Reflexions per a un debat crític* (p. 123-159). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis de l'Autogovern.
- Haugen, Einar. (1983): The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice. Dins Juan Cobarrubias, i Joshua A. Fishmann (ed.), *Progress in Language Planning. International Perspectives* (p. 269-289). Berlín, Nova York, Amsterdam: Mouton.
- Jané, Albert, i Mir, Jordi. (2013). Cronologia general de la vida i l'obra de Pompeu Fabra. Dins Pompeu Fabra, *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9 (p. 781-836). Barcelona, València, Palma: Raval Edicions, Proa; Edicions 62; Edicions 3i4; Editorial Moll.
- Jordana, Cèsar August. (1933). L'ensenyament del català. *L'Opinió*, 643, 1.
- Jordana i Carreres, Georgina. (2018). *La divulgació de la codificació fabriana de la llengua catalana. El cas de Cèsar August Jordana* (tesi doctoral, UAB, Departament de Filologia Catalana).
- Lamuela, Xavier. (1994). *Estandardització i establiment de llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- Lloret, Maria-Rosa, i Ramos, Joan Rafael (2006). Pompeu Fabra i la seva dedicació docent. Dins Pompeu Fabra, *Obres completes*. Vol. 2 (p. 15-32). Barcelona, València, Palma: Enciclopèdia Catalana; Edicions 62; Edicions 3i4; Editorial Moll.
- Marcet, Pere. (1987). *Història de la llengua catalana*. Vol. II. Barcelona: Teide.
- Marquès i Sureda, Salomó (1986). L'ensenyament a la Catalunya republicana. *Quaderns de Vilaniu*, 10, 47-60.
- Mestres, Josep Maria. (2012). *Cent anys de correcció de textos i normalització a l'Institut d'Estudis Catalans (1907-2007)*. Barcelona: IEC.
- Mir, Jordi. (2006). El Cens de Professors de Català. *Llengua Nacional*, 54, 29-32.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1984). *La llengua a l'escola (1714-1939)*. Barcelona: Barcanova.
- Nadal, Josep M. (1992). *Llengua escrita, llengua nacional*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Portell, Raimon, i Marquès, Salomó. (2016). *Els mestres de la República*. Barcelona: Ara Llibres.
- Roig Rosich, Josep M. (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Rossell, Mercè (ed.). (1977). *La Generalitat de Catalunya. II. La política cultural*. Barcelona: Undarius.
- Villalon, Josep. (2001). *Memòries. Periodista, deixeble de Pompeu Fabra i exiliat a Tolosa de Llenguadoc*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.